

NIE dla dezinformacji!

Jak rozpoznać manipulację historią
i historyczny *fake news* w Internecie

Opracowanie:
Łukasz Kamiński

NIE dla dezinformacji!

Jak rozpoznać manipulację historią
i historyczny *fake news* w Internecie

Opracowanie:
Łukasz Kamiński

Warszawa, 2021

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Jak rozpoznać dezinformację	8
2.1 Kim jest autor?	9
2.2 Przyjrzyj się informacji	11
2.3 Sprawdź zdjęcie lub film	13
2.4 Cytaty, dokumenty	15
3. Jak zweryfikować informacje (świat wirtualny)	16
3.1 Encyklopedie, słowniki biograficzne	17
3.2 Biblioteki i archiwa cyfrowe	20
3.3 Bazy publikacji	22
3.4 Prasa	24
3.5 Portale historyczne	25
3.6 Instytucje	27
4. Jak zweryfikować informacje (świat realny)	28
4.1 Po prostu zapytaj!	28
4.2 Odwiedź bibliotekę	30
4.3 Skontaktuj się z archiwum	31
5. Dobre praktyki	32
6. Słowniczek ważniejszych pojęć	33
7. Przydatne strony internetowe i publikacje online	35

1. Wstęp

Sklonność do plotkowania i dawania wiary krążącym pogłoskom towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. **Ta cecha naszej psychiki jest związana zarówno z potrzebą zaspokojenia ciekawości, jak i dążeniem do wzmocnienia pozycji społecznej osoby dysponującej nieznaną ogółowi, poufną i ważną „informacją”** ①. Owe naturalne skłonności już w starożytności wykorzystywane były do różnego rodzaju intryg i rozgrywek o władzę. Przez wieki fałszywe informacje stosowano także w trakcie wojen, starając się wprowadzić przeciwnika w błąd, wywołać panikę w jego szeregach bądź też sprowokować konflikt korzystny dla autora ówczesnego „fake newsa”. Czasem w celu zwiększenia wiarygodności produkowano fałszywe dokumenty.

Zasięg rażenia nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji wzrastał każdorazowo wraz z pojawieniem się nowych metod ich upowszechniania. Pierwszym przełomem okazał się wynalazek druku. Pomysł Gutenberga z jednej strony sprawił, że upowszechnił się dostęp do dóbr kultury, z drugiej jednak dał do ręki niebezpieczną broń tym, którzy upowszechniając kłamstwo, chcieli siać zamęt, wywoływać nienawiść lub wpływać na bieg dziejów. Podobnie pojawienie się na przełomie XVIII i XIX wieku nowoczesnej prasy znacząco przyspieszyło obieg informacji, a jednocześnie ułatwiło wprowadzanie w obieg tych sfalszowanych.

Rozwój środków masowego przekazu (prasy, radia i telewizji), zwanych też mass mediami, stał się jedną z cech charakterystycznych XX wieku. Nic dziwnego, że w tym samym czasie rozwinęły się manipulacja informacją i rozpowszechnianie fałszywych wiadomości, które zaczęto określać mianem dezinformacji. Słowo to początkowo pojawiło się w języku rosyjskim, a **prowadzenie działań dezinformacyjnych stało się znakiem rozpoznawczym służb specjalnych Związku Sowieckiego i krajów bloku wschodniego** ②,

choć stosowały ją także wywiady innych państw. **Sowiecka aktywność w tym zakresie natrafiała na opór państw zachodnich, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych** ③. Jedną z najgłośniejszych operacji dezinformacyjnych była wspólna akcja KGB i Stasi, mająca na celu **rozpowszechnienie przekonania, że wirus AIDS został sztucznie stworzony przez Amerykanów** ④.

Karykatura opublikowana w gazecie „Prawda” w październiku 1986 r. Zdaniem Rosjan wirus miał zostać stworzony w laboratoriach Pentagonu na zlecenie Amerykanów z udziałem nazistowskich naukowców (dłatego w próbówce oznaczonej dymkiem „Wirus AIDS” znajdują się swastyki).

Źródło: „Prawda”, 31.10.1986 r., s. 5.

Po zakończeniu zimnej wojny i upadku Związku Sowieckiego wydawało się, że problem dezinformacji przestał być istotny. Wkrótce jednak okazało się, że jest inaczej. Rozwój Internetu i pojawienie się mediów społecznościowych sprawiły, że kwestie związane z upowszechnianiem fałszywych informacji (*fake news*) i manipulacją stały się tak istotne jak nigdy wcześniej. Dziś na dezinformację narażony jest każdy użytkownik globalnej sieci. Wykorzystuje się ją, aby wpływać na decyzje polityczne, oczerniać rywali w wyborach lub inne państwo, manipulować zachowaniami konsumentów, destabilizować sytuację, podważać zaufanie do instytucji i organizacji oraz w wielu innych celach. Oprócz służb specjalnych dezinformacją w Internecie zajmują się wyspecjalizowane firmy, a czasem także mniej lub bardziej sformalizowane grupy, które łączą na przykład wspólne (zwykle radykalne) przekonania polityczne.

Skuteczność tych działań związana jest nie tylko ze wspomnianymi już **mechanizmami psychologicznymi** ⑤. Ważną rolę odgrywa fakt ogromnej szybkości rozpowszechniania informacji, zwłaszcza za pośrednictwem mediów społecznościowych, a także zanik charakterystycznych dla tradycyjnych mediów metod ich weryfikacji. W globalnej sieci każdy może być „producentem” informacji, niezależnie od tego, czy ma stosowne kwalifikacje. Czasem ma to dobre strony – pozwala na ujawnienie ważnych danych, które ktoś (na przykład państwa, koncerny) chciałby ukryć. Często ten mechanizm służy jednak szerzeniu kłamstw i manipulacji. W ogromie wiadomości dostarczanych nam codziennie za pośrednictwem Internetu łatwo jest nie zauważyć, że padamy ofiarą dezinformacji. Dodatkowo **algorytmy odpowiadające za podpowiadanie nam interesujących treści przyczyniają się do powstania zjawiska tak zwanej bańki filtrującej/informacyjnej** ⑥. W efekcie wielu internautów zamyka się w kręgu osób o podobnych poglądach, bez możliwości weryfikacji treści, które otrzymują. Co więcej, część takich grup z czasem sama zaczyna szerzyć dezinformację. Działania te stają się coraz groźniejsze w miarę rozwoju technologii – dziś możliwe jest nie tylko dostosowanie treści *fake news* do przekonań konkretnego odbiorcy, lecz także rozpowszechnianie fikcyjnych nagrań. Dzięki wykorzystaniu sztucznej inteligencji tworzy się tak zwane **deepfake – fikcyjne nagrania rzeczywistych osób** ⑦, bardzo trudne do odróżnienia od prawdziwych.

Przykład ingerencji *deepfake*. Supasorn Suwajanakorn wyjaśnia, w jaki sposób wykorzystał sztuczną inteligencję i modelowanie 3D do stworzenia fałszywych filmów wideo, TED Talks, kwiecień 2018.

Źródło: Suwajanakorn, Supasorn. *Fake videos of real people – and how to spot them* [screenshot: 4:47], kwiecień 2018 [dostęp: 17.02.2021]. Dostępne w [TED.com](https://www.ted.com).

Na szczęście Internet nie tylko ułatwia szerzenie dezinformacji, ale także walkę z nią. Dzięki ogromnym możliwościom wyszukiwania informacji, a także stale poszerzającym się zasobom bibliotek cyfrowych i różnego rodzaju baz wiedzy weryfikacja danych jest łatwiejsza i szybsza. Wciąż jednak bardzo przydatne są **zasady wypracowane przez dziennikarzy** ⑧, takie jak potwierdzanie informacji w dwu niezależnych źródłach, oraz **reguły warsztatu naukowego historyków** ⑨, przede wszystkim krytyka źródeł.

Celem niniejszego poradnika jest wskazanie metod, które ułatwiają wykrycie dezinformacji odnoszącej się do przeszłości. Mają one oczywiście charakter uniwersalny i warto je stosować również w innych przypadkach. Dlaczego zdecydowaliśmy się zawęzić ramy tematyczne tej publikacji? Pragniemy w ten sposób zwrócić uwagę na niebezpieczne zjawisko, które zwykle nie jest zauważane w ramach gorących dyskusji o wykorzystaniu dezinformacji w walce politycznej lub szerzeniu antynaukowych poglądów, na przykład w kwestii szczepień czy leczenia niektórych chorób. Manipulacja przeszłością i historyczne *fake newsy* nie są problemem jedynie zawodowych historyków – naukowców czy nauczycieli. **Żyjemy w czasie nie tylko narastających dyskusji o historii, lecz także pogłębiających się konfliktów pamięci** ⑩. Dezinformacja może zatem służyć zarówno ich rozpalaniu, jak i przekształcaniu w całkiem realne akty przemocy i tym samym destabilizacji sytuacji. Podważanie wizji przeszłości danej grupy grozi osłabieniem jej tożsamości i w konsekwencji przyczynia się do osłabienia i dezintegracji.

Warto wiedzieć, jak odróżniać historyczną dezinformację od naturalnych dyskusji o przeszłości i różnic zdań między badaczami, jak rozpoznać historycznego *fake newsa* i nie ulec manipulacji, nawet jeśli wykorzystane są w niej prawdziwe dokumenty, zdjęcia czy filmy. Podstawowe metody zaprezentowano w rozdziale drugim, dla wytrwałych tropicieli historycznej nieprawdy przeznaczone są bardziej zaawansowane sposoby poszukiwania prawdy, opisane w rozdziałach trzecim i czwartym.

Zapraszamy do lektury!

2. Jak rozpoznać dezinformację

Odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa, szczególnie jeśli weźmiemy pod uwagę, że **spory i dyskusje wokół historii są czymś naturalnym i korzystnym** 🗨️. Toczając je, historycy odwołują się do źródeł (często są to dokumenty wcześniej szerzej nieznanne), faktów, proponują własne interpretacje, niekiedy podważające wcześniejsze ustalenia. Jak więc odróżnić takie debaty (odbywają się one coraz częściej także w Internecie) od świadomej dezinformacji? Poniżej znajdziesz kilka pomocnych rad. Żadna z nich nie daje stuprocentowej gwarancji – takie metody nie istnieją – ale ich zastosowanie zmniejszy szansę, że dasz się nabrać na *fake newsa* lub ulegniesz manipulacji.

Autorzy dezinformacji wykorzystują różne narzędzia, nie tylko te wprost związane z przepływem informacji. Nawet Discord, który zapewne kojarzysz przede wszystkim ze społecznością graczy, był w ostatnich latach wykorzystywany do prowadzenia kampanii dezinformacyjnych.

Discord – bezpłatna aplikacja zaprojektowana z myślą o ułatwieniu procesu komunikacji, w ostatnich latach wykorzystywana też m.in. do prowadzenia kampanii dezinformacyjnych.

Źródło: strona główna aplikacji Discord; discord.com [dostęp: 17.02.2021]

Przykład fałszywego konta na Facebooku: niezgodność adresu URL z nazwiskiem, zdjęcie stockowe.

Źródło: Polston, Vince. *How to Spot Fake Facebook Profile* [dostęp: 19.03.2021]. Dostępne w www.malwarefox.com

2.1 Kim jest autor?

Pierwszym krokiem powinno być zawsze określenie autora danej wiadomości. Pamiętaj, że nie zawsze jest nim osoba, od której ją dostajesz – informacja mogła być podana dalej. W takim przypadku sprawdź również pierwotnego nadawcę.

Podstawowa zasada brzmi – nie ufaj anonimom. Jeśli ktoś nie używa prawdziwego imienia i nazwiska, to najprawdopodobniej nie ma dobrych intencji.

W przypadku mediów społecznościowych pamiętaj, aby sprawdzić także treści wpisywane w opisach konta oraz adres URL – powinien on się zgadzać z podawanym imieniem i nazwiskiem (również na przykład w wersji zdrobnionej lub nickiem nawiązującym do brzmienia nazwiska). Jeśli zamiast tego występuje niezrozumiałe słowo albo ciąg cyfr – to z dużym prawdopodobieństwem masz do czynienia z pracownikiem farmy trolli lub botem. Sprawdź zdjęcie profilowe (jak to zrobić, zobacz niżej) – fałszywe konta często posługują się zdjęciami stockowymi, pochodzącymi z ogólnodostępnych banków danych. Przejrzyj poprzednie wpisy z tego konta – jeśli dominuje w nich przekazywanie treści (repostowanie, linkowanie), brak naturalnych wpisów o różnych sprawach (w tym prywatnych) – to kolejna wskazówka, że profil jest fałszywy. Podobną podpowiedź daje krótka historia konta i mała liczba obserwujących.

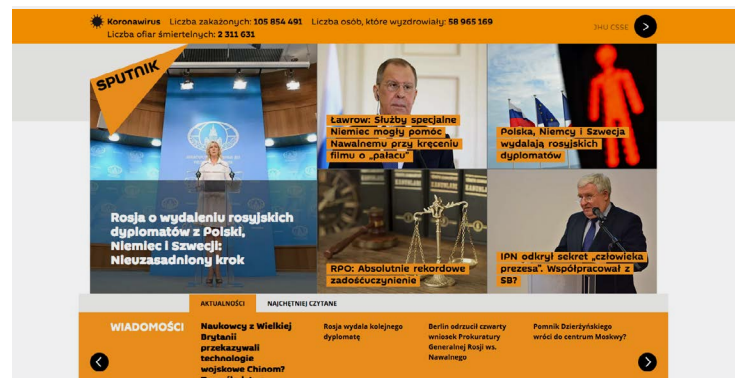

Pamiętaj, że w celu dezinformacji często tworzy się fałszywe konta podpisane nazwiskami znanych osób (polityków, aktorów, dziennikarzy). Jeśli masz wątpliwości, zawsze sprawdź, czy profil jest autentyczny (najprościej – przez wyszukiwarkę; powinna najpierw podpowiedzieć prawdziwe konto).

Jeśli dany tekst w Internecie podpisany jest imieniem i nazwiskiem, spróbuj ustalić (posługując się wyszukiwarką), czy dana osoba rzeczywiście istnieje i jest tym, za kogo się podaje – historykiem, dziennikarzem, nauczycielem itp. Ta sama zasada dotyczy osób występujących w filmach i opowiadających o historii – sprawdź, kim są, zastanów się, czy są wiarygodne.

Jeśli dostaniesz link do informacji – sprawdź adres URL. Czy wygląda on wiarygodnie? Czy zawiera nazwę portalu, który można wyszukać, znaleźć o nim informacje – kto jest jego właścicielem, kto go redaguje? Ponownie – czy samo miejsce publikacji nie jest „anonimowe”? Czy cieszy się dobrą reputacją? Sprawdź na portalach fact-checkingowych, czy nie jest ono znane z zamieszczania fałszywych lub zmanipulowanych informacji.

Jeśli wyniki wyszukiwania nie przyniosą rozstrzygnięcia, można skorzystać z jeszcze jednego narzędzia. Dzięki **Internet Archive** istnieje prawdziwa maszyna umożliwiająca „cofnięcie się w czasie” – **The Way Back Machine** (archive.org). Jest to ogromne archiwum starszych wersji milionów stron internetowych, zawierające także kopie tych, które już nie istnieją.

Rosyjski portal Sputnik, publikujący treści w ponad 30 językach. Nie jest on anonimowy, ale nie oznacza to, że cieszy się wiarygodnością. Jest powszechnie znany z rozpowszechniania dezinformacji, w tym także odnoszącej się do historii. Podobną rolę odgrywa telewizja o światowym zasięgu – Russia Today.

Źródło: strona główna portalu Sputnik: pl.sputniknews.com [dostęp: 15.03.2021]

2.2 Przyjrzyj się informacji

Wskazówek może dostarczyć także analiza samej informacji. W przypadku treści dezinformacyjnych bardzo często sformułowana jest ona w sensacyjnym i emocjonalnym tonie, sugeruje na przykład odkrycie „nieznanej prawdy” o jakimś wydarzeniu historycznym lub osobie.

Skorzystaj z wyszukiwarki, by sprawdzić wybrane fragmenty tekstu. Boty, a najczęściej także pracownicy farm trolli, używają gotowych materiałów, powielając je jedynie w różnych miejscach, pod różnymi nazwiskami i nickami. Jeśli zauważysz, że ten sam tekst powielony jest w wielu miejscach, jest to znak ostrzegawczy. Spróbuj zawęzić kryteria wyszukiwania, używając zakresu dat, i odnaleźć pierwsze źródło informacji. Zweryfikuj je według powyższych zasad dotyczących autora.

Jedną z metod „zacierania śladów” stosowanych przez autorów dezinformacji jest jej przeniesienie do innego medium. Na przykład najpierw fałszywe konta i nieświadomi użytkownicy powielają w mediach społecznościowych jakąś wiadomość, a następnie telewizja realizuje o tym materiał, który ponownie trafia do sieci, ale już w przetworzonej for-

mie (i z powołaniem się na bardziej wiarygodny „tradycyjny” środek przekazu). W takich sytuacjach również staraj się do-
trzeć do pierwotnego przekazu, aby go zweryfikować.

Sprawdź, czy dany tekst zawiera informację o źródle przed-
stawionych danych, na przykład publikacji historyka, doku-
mentach z archiwum, roczniku statystycznym, dawnej pra-
sie, wspomnieniach jakiejś osoby. Jeśli tak, podnosi to jego
wiarygodność, zawsze warto jednak sprawdzić, czy to źró-
dło istnieje i jaka jest jego treść (zob. rozdział 3 i 4). Autorzy
dezinformacji starają się doskonalić swoje metody i wiedzą,
że materiały odwołujące się do konkretnych źródeł cieszą się
większym zaufaniem.

...
×

Pamiętaj, że Google nie jest jedyną wyszukiwarką.
Każda z nich opiera się na innych algorytmach,
zatem wyniki mogą się różnić.

Bing	www.bing.com
DuckDuckGo	www.duckduckgo.com
Yahoo	www.yahoo.com
Yandex	www.yandex.ru www.yandex.com

2.3 Sprawdź zdjęcie lub film

**Dezinformację czasem „uwiarygodniają” zdjęcia lub filmy.
Mogą one być spreparowane (na przykład za pomocą pro-
gramu typu Photoshop) albo prawdziwe, ale na przykład po-
zbawione kontekstu ich powstania lub fałszywie opisane** 🕒.

Tweet rosyjskiego MSZ.
Tłumaczenie z języka
angielskiego:
„Sowiecko-niemiecki
pakt o nieagresji z 1939 r.
był wynikiem układu
monachijskiego z 1938 r.
Przeczytaj więcej na:
bit.ly/2kBAG81”.

Źródło: MFA Russia @mfa_russia,
The Soviet-German Treaty...
17.09.2019 [dostęp: 14.12.2020].
Dostępne w [Twitter](#).

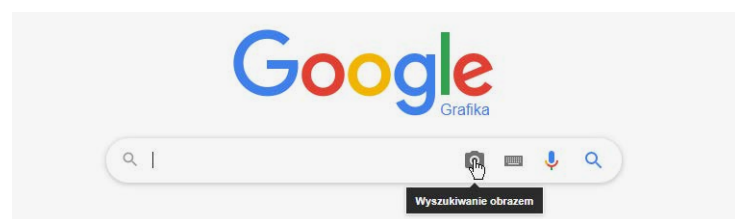

Wykrycie zdjęcia poddanego fotomontażowi jest stosunkowo
łatwe. Tu na przykład upowszechniany przez rosyjską dyploma-
cję mem, zawierający taki montaż. Zwróć uwagę na przykład
na kierunek spojrzenia Adolfa Hitlera. Wykorzystanie tego foto-
montażu zamiast któregoś z autentycznych zdjęć z konferencji
monachijskiej służy manipulacji – sugeruje nie tylko, że Fran-
cja i Wielka Brytania popełniły poważny błąd (co jest prawdą),
lecz także, że oznaczało to zawarcie bliskiego porozumienia
i odbyło się w atmosferze przyjaźni z Hitlerem i Mussolinim.

Najprostszą metodą weryfikacji zdjęcia jest skorzystanie
z możliwości wyszukiwania obrazem w Google Grafika lub
TinEye (tineye.com). W większości wypadków ustalisz w ten
sposób źródło pochodzenia zdjęcia, sprawdzisz, czy nie zostało

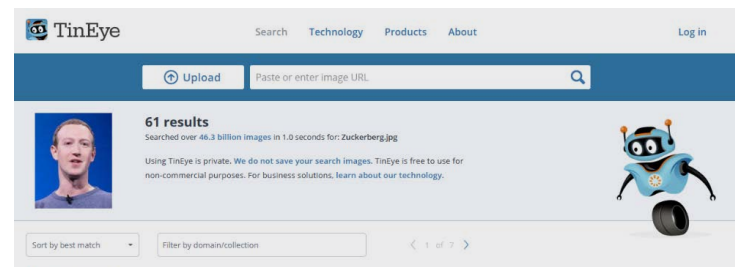
zmanipulowane (na przykład wykadrowane), a także dowiesz się, czy rzeczywiście przedstawia ono wydarzenia opisane w tekście. Zwróć uwagę na rozdzielczość zdjęcia – zazwyczaj to o większej liczbie pikseli jest tym pierwotnym.

W przypadku filmików sytuacja jest trudniejsza. Warto jednak spróbować wyszukiwania obrazem z wykorzystaniem miniatuerek (thumbnail) użytych w filmie. Możesz je wydobyć za pomocą prostego narzędzia przygotowanego przez **Amnesty International** (citizenevidence.amnestyusa.org). Autorzy dezinformacji czasem kopiują cały materiał bez zmian, w ten sposób można odnaleźć oryginał.

Strona główna Google
Grafika, umożliwiającą
odwrotne
wyszukiwanie przez
dodanie zdjęcia,
a nie wpisanie frazy.

Bardziej zaawansowanym mogą się przydać **metody krytyki źródeł, stosowane przez historyków** ¹. Przyjrzyj się zdjęciu i zastanów, czy na przykład widoczne na nim przedmioty mogły istnieć w czasie, o którym opowiada poddawany weryfikacji tekst. Czy mundury i uniformy rzeczywiście należą do formacji, którą ma przedstawiać zdjęcie? Czy jest na nim osoba, na którą wskazuje podpis? Czy budynki widoczne na zdjęciu przypominają te z miejscowości, którą ma przedstawiać obraz? W takiej analizie bardzo przydatne mogą być inne zdjęcia związane z danym wydarzeniem, które znajdziesz w Internecie lub na przykład w publikacjach, dostępnych zarówno online, jak i w realnym świecie (rozdział 3 i 4).

Przykładowe
wyszukiwanie zdjęcia
Marka Zuckerberga.
Wyszukiwarka TinEye
przeszukała ponad
46,3 miliarda obrazów
w sekundę i wyświetliła
strony, na których
zostało użyte to zdjęcie.

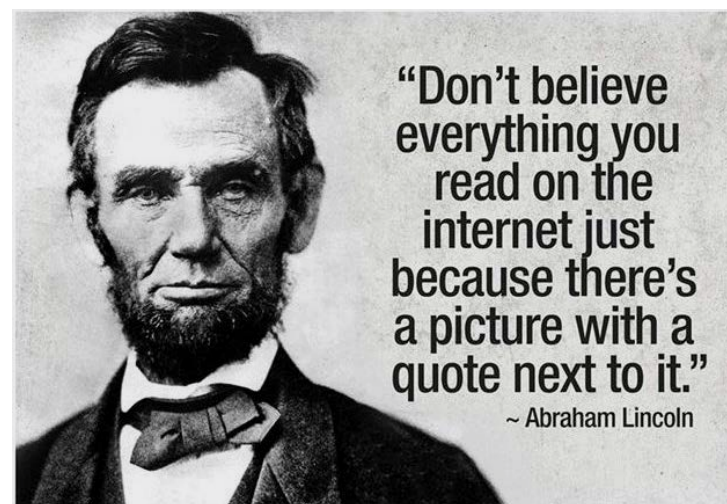
Źródło: strona portalu
TinEye.com
[dostęp: 15.03.2021].

2.4 Cytaty, dokumenty

Aby zweryfikować poprawność przywołanego w weryfikowanym tekście cytatu, znaleźć kontekst, w jakim padły cytowane słowa, albo ustalić, czy przywoływany dokument rzeczywiście istnieje, zwykle trzeba sięgnąć do naukowych opracowań lub materiałów źródłowych (rozdział 3 i 4). Podobnie rozpoznanie dobrze sfalszowanego dokumentu wymaga już fachowych umiejętności. I w tym przypadku nie zawadzi wykorzystać najprostsze narzędzie – wyszukiwarkę internetową. Być może odnajdziemy cytowany dokument w całości i będziemy mogli sprawdzić poprawność cytatu, a może ktoś zdążył już zde-maskować krążące po Internecie fałszerstwo.

Popularny przykład
fałszywego
cytatu, często
wykorzystywanego
w Internecie. Możemy
mieć pewność, że
Abraham Lincoln
nigdy takiego zdania
nie wypowiedział.
Tłumaczenie z języka
angielskiego: „Nie
wier we wszystko,
co przeczytasz
w Internecie, tylko
dlatego, że obok
jest czyjeś zdjęcie
z cytatem – Abraham
Lincoln”.

Źródło: Riley, Theresa.
A Cautionary Tale About Getting
Your History Lessons From
Internet Memes, 28.08.2020
[dostęp: 15.03.2021]. Dostępne
w moyersondemocracy.org.

3. Jak zweryfikować informacje (świat wirtualny)

W wielu wypadkach aby zweryfikować, czy informacje o historii są prawdziwe, czy może stanowią zwykły *fake news* lub zostały zmanipulowane, trzeba sięgnąć do tekstów napisanych przez historyków lub do materiałów źródłowych. Bardzo wiele z nich dostępnych jest w Internecie.

Zacznij od zdefiniowania problemu, który Cię interesuje – czy chodzi o konkretne wydarzenie, osobę, zjawisko znane z historii, przyczyny jakiegoś procesu lub wydarzenia, ich skutki itp. A może poszukujesz informacji o tym, czy dokument przywoływany w weryfikowanym tekście rzeczywiście istnieje, o okolicznościach jego powstania, lub chcesz odnaleźć jego pełną treść, by zweryfikować cytaty? Pamiętaj, że wyniki Twoich poszukiwań zależą od tego, jak sformułujesz problem.

Jeśli użyjesz zbyt szerokiego pojęcia, na przykład „II wojna światowa”, otrzymasz mnóstwo wyników, odnoszących się do najrozmaitszych treści. Pamiętaj, aby pojęcia złożone z więcej niż jednego słowa oraz nazwiska zapisywać w cudzysłowie. Staraj się w poszukiwaniach łączyć różne kategorie – na przykład nazwy własne (miejsca, państw, organizacji), nazwiska, daty i nazwy wydarzeń. Zaczynaj od wyszukiwania bardzo sprecyzowanych informacji; jeśli nie znajdziesz odpowiedzi, wówczas stosuj bardziej ogólne pojęcia.

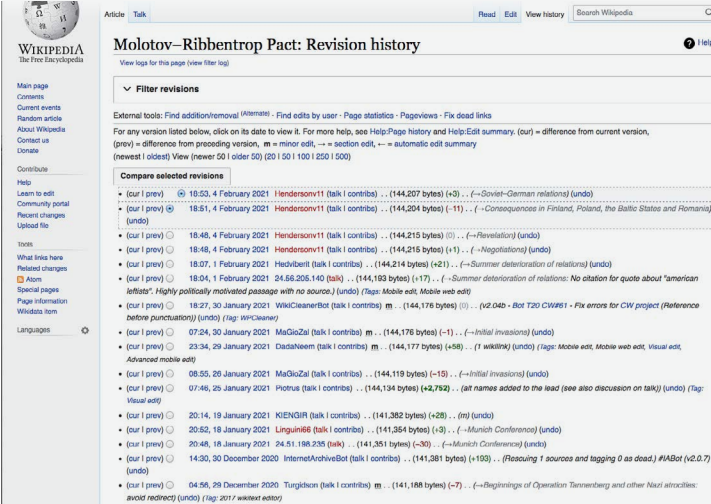
Oczywiście możesz w tych poszukiwaniach korzystać z wyszukiwarek, warto jednak od razu sięgnąć do zweryfikowanych źródeł.

3.1 Encyklopedie, słowniki biograficzne

Dziś jeśli słyszymy słowo „encyklopedia”, najczęściej na myśl przychodzi nam od razu Wikipedia. To niewątpliwie skarbnica wiedzy, tworzona przez tysiące zaangażowanych ludzi z całego świata. Niestety fakt, że każdy może być jej współtwórcą, jest zarówno największą zaletą, jak i największą wadą Wikipedii. Hasła mogą być niepełne, zawierać błędy, a niekiedy stać się narzędziem dezinformacji.

Hasło nt. paktu Ribbentrop-Mołotow w wersji angielskiej było od momentu powstania (2002 r.) zmieniane już ponad 4000 razy! Część tych zmian to zwykłe uzupełnienia lub poprawki redakcyjne, systematycznie jednak pojawiają się (i są usuwane) na przykład dopiski sugerujące, że tajny załącznik do tego porozumienia, dzielący wpływy w Europie Środkowo-Wschodniej między Niemcy i ZSRS, nigdy nie istniał.

Źródło: Molotov-Ribbentrop Pact: Revision history [dostęp: 16.02.2021]. Dostępne w [Wikipedia](#), [wsia.encyklopedia](#).

Molotov-Ribbentrop Pact: Revision history	
View logs for this page (view filter log)	
Filter revisions	
External tools: Find edit/revision Find edit by user Page statistics Pageviews Fix dead links	
For any version listed below, click on its date to view it. For more help, see Help:Page history and Help:Edit summary . (cur) = difference from current version, (prev) = difference from preceding version, m = minor edit, s = section edit, a = automatic edit summary (newest oldest) View (newer 50 older 50) (20 50 100 250 500)	
Compare selected revisions	
• (cur prev) 19:53, 4 February 2021 Hendersom11 (talk contribs) .. (144,207 bytes) (+3) .. (-Soviet-German relations) (undo)	
• (cur prev) 18:51, 4 February 2021 Hendersom11 (talk contribs) .. (144,204 bytes) (-1) .. (-Consequences in Finland, Poland, the Baltic States and Romania) (undo)	
• (cur prev) 18:48, 4 February 2021 Hendersom11 (talk contribs) .. (144,215 bytes) (0) .. (-Revelation) (undo)	
• (cur prev) 18:48, 4 February 2021 Hendersom11 (talk contribs) .. (144,214 bytes) (+1) .. (-Negotiations) (undo)	
• (cur prev) 18:07, 1 February 2021 Hendersom11 (talk contribs) .. (144,214 bytes) (+21) .. (-Summer deterioration of relations) (undo)	
• (cur prev) 18:04, 1 February 2021 24.58.205.140 (talk) .. (144,193 bytes) (+17) .. (-Summer deterioration of relations: No citation for quote about "American leftist": Highly politically motivated passage with no source.) (undo) (tags: Mobile edit, Mobile web edit)	
• (cur prev) 18:27, 30 January 2021 WikiCleanerBot (talk contribs) m .. (144,176 bytes) (0) .. (-v2.045 - Bot T20 CHW61 - Fix errors for CHW project (Reference before punctuation)) (undo) (tag: WikiCleaner)	
• (cur prev) 07:34, 30 January 2021 MaGloZai (talk contribs) m .. (144,176 bytes) (-1) .. (-Initial invasions) (undo)	
• (cur prev) 23:34, 29 January 2021 Dadahleem (talk contribs) m .. (144,177 bytes) (+58) .. (-1 wikilink) (undo) (tags: Mobile edit, Mobile web edit, Visual edit, Advanced mobile edit)	
• (cur prev) 08:55, 29 January 2021 MaGloZai (talk contribs) .. (144,119 bytes) (-15) .. (-Initial invasions) (undo)	
• (cur prev) 07:46, 29 January 2021 Phorus (talk contribs) .. (144,134 bytes) (+2,762) .. (-at names added to the lead (see also discussion on talk)) (undo) (tag: Visual edit)	
• (cur prev) 20:14, 19 January 2021 KIENIGR (talk contribs) .. (141,362 bytes) (+28) .. (-m) (undo)	
• (cur prev) 20:52, 18 January 2021 Lingunille (talk contribs) .. (141,364 bytes) (+3) .. (-Munich Conference) (undo)	
• (cur prev) 20:48, 18 January 2021 24.51.198.255 (talk) .. (141,351 bytes) (-40) .. (-Munich Conference) (undo)	
• (cur prev) 14:30, 30 December 2020 InternetArchiveBot (talk contribs) .. (141,381 bytes) (+193) .. (-Rescuing 1 source and tagging 0 as dead.) #IABot (v2.0.7) (undo)	
• (cur prev) 04:56, 29 December 2020 Turgidson (talk contribs) m .. (141,168 bytes) (-7) .. (-Beginnings of Operation Tannenberg and other Nazi atrocities: avoid redirect) (undo) (tag: 2017 wikitext editor)	

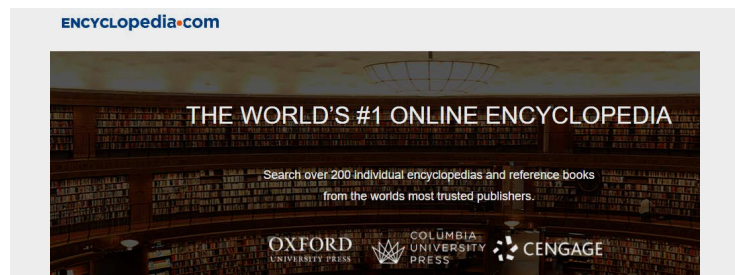
Nie znaczy to, że nie warto z Wikipedii korzystać. Warto, ale jednocześnie trzeba pamiętać o jej ograniczeniach i konfrontować zawartą w niej wiedzę z innymi źródłami. Zawsze zwracaj uwagę na to, czy treść hasła poparta jest przywołaniem wiarygodnych źródeł (takich jak publikacje naukowe, hasła w „analogowych” encyklopediach). Zajrzyj do zakładki „Historia i autorzy”, by stwierdzić, czy tworzeniu artykułu towarzyszą spory, które zwykle odzwierciedlają istniejące w świecie

realnym dyskusje i konflikty pamięci. Możesz też sprawdzić, jakie elementy zostały usunięte z hasła i dlaczego. Szczególnie zażarte „walki” toczą się w wersji angielskiej Wikipedii jako najbardziej uniwersalnej. Dobrym nawykiem jest także porównywanie zawartości tego samego hasła w różnych wersjach językowych – nieraz bardzo się one różnią (pamiętaj, że automatyczne translatory, choć działają coraz lepiej, nie zastąpią znajomości języka; jeśli ich używasz, staraj się przede wszystkim tłumaczyć na język angielski – jest to zwykle najlepsze tłumaczenie).

Przed wszystkim jednak pamiętaj, że przed Wikipedią istniały inne encyklopedie, często tworzone przez dziesiątki lat. Ich zasoby często są dziś dostępne w Internecie (niestety czasem pełny dostęp wymaga wykupienia abonamentu):

...	×
Encyklopedia Britannica	www.britannica.com
Encyklopedia PWN	www.encyklopedia.pwn.pl
Encyklopedia Larousse	www.larousse.fr/encyclopedia

Nową encyklopedią, ale opartą na zasobach wcześniejszych projektów i wiarygodnych publikacjach, firmowaną przez wydawnictwa uniwersytetów Oxford i Columbia, jest www.encyclopedia.com.

Encyclopedia.com umożliwia bezpłatny dostęp do ponad 300 000 haseł pochodzących z wiarygodnych źródeł.

Źródło: strona główna Encyclopedia.com [dostęp: 17.02.2021]

Oprócz encyklopedii w weryfikowaniu informacji o historii bardzo przydatne są słowniki biograficzne, zawierające biogramy osób, które odgrywały ważną rolę w przeszłości. Część z nich jest obecnie również dostępna online, na przykład:

...	×
American National Biography	www.anb.org (wymaga subskrypcji)
Deutsche Biographie	www.deutsche-biographie.de
Polski Słownik Biograficzny	www.ipsb.nina.gov.pl
Oxford Dictionary of National Biography	www.oxforddnb.com (wymaga subskrypcji)

W Internecie ponadto odnaleźć można wiele bardzo przydatnych słowników, atlasów, leksykonów, które mogą Ci pomóc w weryfikacji informacji. Za każdym razem stosuj podstawowe zasady – sprawdzaj autora/autorów i wydawcę.

3.2 Biblioteki i archiwa cyfrowe

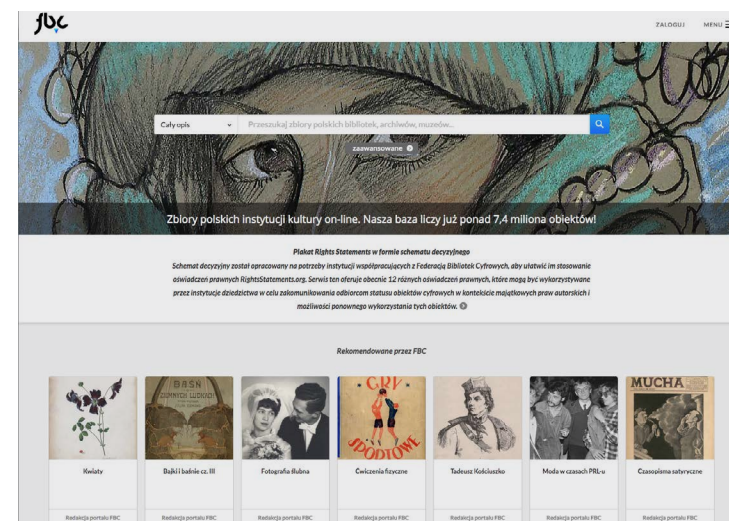
W sieci powstaje coraz więcej bibliotek cyfrowych, udostępniających zdigitalizowane publikacje (książki, gazety) i materiały ikonograficzne (zdjęcia, ulotki, plakaty). Ze względu na ograniczenia związane z prawami autorskimi najczęściej dostępne są w nich głównie starsze publikacje, ale pozwalają na odnalezienie wielu informacji. Swoje cyfrowe wersje mają biblioteki lokalne i regionalne, akademickie, specjalistyczne i narodowe, na przykład:

...	×
Polona	www.polona.pl
Gallica	www.gallica.bnf.fr
British Library On-line Gallery	www.bl.uk/onlinegallery/index.html
Biblioteca Digital Hispanica	www.bne.es/es/Catalogos/BibliotecaDigitalHispanica/Inicio/index.html

Ponieważ bibliotek cyfrowych jest bardzo wiele, warto korzystać z multiwyszukiwarek, takich jak **Europeana** (europeana.eu) czy **Digital Public Library of America** (dp.la). W Polsce zasoby dużej części bibliotek cyfrowych można przeszukiwać przez wyszukiwarkę ich federacji (fbc.pionier.net.pl).

Strona Federacji Bibliotek Cyfrowych (FCB) umożliwia dostęp do ponad 7,4 miliona obiektów z polskich instytucji kultury i nauki.

Źródło: strona główna FCB: fbc.pionier.net.pl [dostęp: 16.02.2021]

Największą cyfrową biblioteką świata miał być projekt **Google Books** (books.google.com), w ramach którego zdigitalizowano miliony książek. Niestety, kwestia praw autorskich sprawiła, że większość z nich udostępniana jest tylko we fragmentach, a wiele w ogóle nie jest dostępnych. Mimo to jest on znakomitym źródłem informacji o historii. Nawet jeśli zobaczysz tylko jedną stronę z całej książki, to może właśnie ona pomoże Ci zweryfikować wątpliwe treści (choć należy pamiętać, że tekst wyjęty z kontekstu bywa zdradliwy).

Innym ciekawym projektem jest **Internet Archive** (archive.org), w ramach którego zeskanowane książki są „wypożyczane” zarejestrowanym użytkownikom.

W Internecie swoje cyfrowe wersje ma także wiele archiwów, które udostępniają tysiące stron historycznych dokumentów. Pamiętaj, że **ich analiza wymaga pewnych umiejętności, przede wszystkim związanych z krytyką źródeł** ⁷. Ciekawym źródłem danych przydatnych niekiedy do weryfikacji nieprawdziwych tez są dostępne online historyczne zasoby krajowych instytucji statystycznych (np. **Głównego Urzędu Statystycznego**, stat.gov.pl).

3.3 Bazy publikacji

Oprócz bibliotek cyfrowych w Internecie można znaleźć bazy publikacji naukowych (artykuły z czasopism i e-booki), w tym oczywiście także poświęcone historii. Niestety, są to głównie przedsięwzięcia komercyjne, a abonamenty umożliwiające dostęp bywają tak drogie, że stać na nie tylko większe biblioteki. Na szczęście baza, w której dostępnych jest wiele czasopism humanistycznych – **JSTOR** (www.jstor.org) – umożliwia indywidualnym użytkownikom rejestrację i bezpłatne przeczytanie ograniczonej liczby artykułów miesięcznie (na czas pandemii limit ten podniesiono do stu!).

Niezależnie od baz komercyjnych tworzone są podobne projekty publiczne. Coraz częściej warunkiem otrzymania finansowania badań naukowych (grantu) jest umożliwienie bezpłatnego dostępu do ich wyników. Wypróbuj na przykład te bazy:

• • •	×
Science	www.science.gov
Persée	www.persee.fr
Czasopisma humanistyczne	www.bazhum.muzhp.pl
Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych	www.rcin.org.pl

Platforma Academia.edu umożliwia dystrybucję i udostępnianie treści badań naukowych.

Źródło: prywatny profil na www.academia.edu

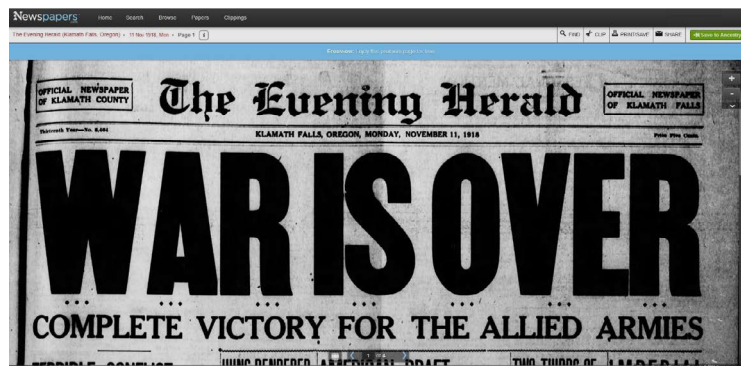
Niezależnie od instytucji publicznych z ograniczeniami dostępu do wyników swoich prac starają się mierzyć sami naukowcy. Najprostszą metodą jest zamieszczanie kopii własnych publikacji w specjalnych portalach, z których największe są **Academia** (www.academia.edu) oraz **Research Gate** (www.researchgate.net). Można na nich odnaleźć tysiące artykułów, a także wiele książek poświęconych różnym aspektom historii. Za pośrednictwem tych portali możesz też nawiązać kontakt ze specjalistą zajmującym się interesującą Cię kwestią.

The screenshot shows the Academia.edu search results for the query "history". The top section displays "Advanced Search found 5 847 165 Papers with 'history' in the full text" and a button to "Upgrade to view results". Below this, there are tabs for "PAPER TITLES" (125 801 Results), "PAPERS (FULL TEXT)" (5 847 165 Results), and "PEOPLE" (1507 Results). The "PAPER TITLES" tab is selected, showing a list of results. The first result is "Atlantic history: history between European history and global history" by Horst Pietschmann. The second result is "2002 My History, Your History, Our History" by Michael A. Gilbert. On the left side, there are filters for "DATE RANGE" (1998 to 2021), "PUBLICATION TYPE" (All, Journal Article, Book, Conference Paper, Other), and "LANGUAGE" (All, English, Russian).

3.4 Prasa

Znaczna część dezinformacji historycznej odnosi się do historii najnowszej, a więc okresu, w którym dużą rolę odgrywały gazety, relacjonujące na bieżąco wydarzenia. Niezależnie od tego, że dziennikarze mogli się mylić, a prasa bywała czasem poddawana cenzurze, czasopisma są bardzo ważnym źródłem informacji dla historyków, a także pozwalają na weryfikację faktów.

Niestety, wiele redakcji wymaga wykupienia subskrypcji, by korzystać z elektronicznych archiwów zawierających stare wydania. Czasem dostępem do takich archiwów dysponują biblioteki ([rozdział 4](#)), czasem skany dostępne są w bibliotekach cyfrowych (z uwagi na prawa autorskie zwykle dotyczy to starszych wydań), często jednak możliwy jest krótkotrwały, lecz bezpłatny dostęp próbny. Dotyczy to zarówno archiwów poszczególnych gazet, jak i szerszych baz, takich jak www.newspapers.com, zawierająca skany ponad 20 tysięcy tytułów prasy w języku angielskim.

Pierwsza strona gazety „The Evening Herald” z Oregonu z dnia 11 listopada 1918 r. ogłaszająca koniec wojny – jeden z milionów skanów gazet dostępnych w serwisie newspapers.com.

Źródło: „The Evening Herald”, 11.11.1918 r. [dostęp: 18.02.2021]. Dostępne na stronie Newspapers.com.

3.5 Portale historyczne

W Internecie można odnaleźć wiele portali poświęconych ogólnie historii bądź wyspecjalizowanych w jakiejś problematyce, na przykład historii jednego miejsca lub danego wydarzenia. Część z nich ma wymiar komercyjny, inne – edukacyjny, powstały z myślą o uczniach i nauczycielach. Dobrym przewodnikiem po anglojęzycznych stronach jest portal **Best of History Web Sites** (www.besthistorysites.net).

Dzieje.pl to serwis historyczny, który zawiera setki artykułów dotyczących przede wszystkim historii Polski XX wieku i historii najnowszej, a także materiały wideo, filmy dokumentalne, archiwalne fotografie, dokumenty oraz infografiki i mapy.

Źródło: strona główna portalu Dzieje.pl [dostęp: 11.02.2021]

Korzystając z tych portali, zawsze zwracaj uwagę na to, kto jest ich wydawcą i kim są autorzy publikowanych treści. Portale komercyjne starają się przyciągać czytelników sensacyjnymi treściami, stąd nie zawsze publikowane przez nie artykuły są wiarygodne. **Także państwa i organizacje prowadzące dezinformację historyczną tworzą portale poświęcone historii, publikując na nich zmanipulowane materiały** ⑦.

Staraj się korzystać ze stron tworzonych przez instytucje publiczne państw demokratycznych lub szanowane organizacje pozarządowe i międzynarodowe. Zapoznaj się na przykład z innymi zasobami dostępnymi na platformie Hi-story lessons (www.hi-storylessons.eu). W Polsce warto zaglądać na liczne portale edukacyjne prowadzone na przykład przez **Instytut Pamięci Narodowej** (zwłaszcza www.przystanekhistoria.pl), **Muzeum Historii Polski** (m.in. portal dzieje.pl) i **Ośrodek KARTA** (na przykład: www.uczyciesiezhistorii.pl).

Na portalu Hi-story lessons. Lekcje historii europejskiej XX wieku można znaleźć ponad 200 tematów dotyczących dwudziestowiecznej Europy ze szczególnym uwzględnieniem historii sześciu państw: Polski, Węgier, Niemiec, Słowacji, Czech i Rumunii.

Źródło: portal Hi-story lessons: hi-storylessons.eu/pl/events [dostęp: 17.02.2021]

Muzeum Historii Polski jest obecne na platformie Facebook.

Źródło: profil Muzeum Historii Polski na platformie Facebook [dostęp: 15.03.2021]. Dostępne w Facebook MHP.

3.6 Instytucje

Większość instytucji zajmujących się historią – instytuty badawcze, muzea, archiwa – jest obecna w cyfrowym świecie. Zwykle mają one profile w mediach społecznościowych, starając się nie tylko publikować swoje treści, lecz także wchodzić w interakcje z użytkownikami.

Wykorzystaj tę okazję i zapytaj o wiarygodność materiału, który Cię zaniepokoił, albo poproś o weryfikację konkretnych faktów. Pamiętaj tylko, żeby zadać pytanie właściwej instytucji – jeśli jest ono związane z I wojną światową, nie pytaj muzeum zajmującego się starożytnością.

4. Jak zweryfikować informacje (świat realny)

Mimo iż zasoby Internetu wydają się nieograniczone, wciąż nie wszystkie publikacje i źródła danych mają swoją cyfrową wersję. Jeśli zafrapowała Cię jakaś wiadomość i masz problemy z jej zweryfikowaniem, warto skorzystać z tradycyjnych, „analogowych” metod zdobywania informacji.

4.1 Po prostu zapytaj!

W swoim najbliższym otoczeniu masz osobę, którą warto poprosić o pomoc – to Twój nauczyciel historii. Nie zdziw się, jeśli nie od razu odpowie na pytanie. Żaden historyk nie wie wszystkiego i nie zna odpowiedzi na wszystkie pytania. Wie jednak, gdzie można znaleźć wiarygodne informacje i jak weryfikować źródła.

Odpowiedź na Twoje pytanie może wymagać bardzo specjalistycznej wiedzy. Jeśli uda Ci się ustalić, kto bada interesującą Cię tematykę (zob. rozdział 3), możesz napisać do tej osoby. Uczelnie, muzea i instytuty badawcze z reguły udostępniają numery telefonów służbowych i adresy e-mail swoich pracowników. Napisz list/mail i poproś o wyjaśnienie problemu. Nie ma gwarancji, że dostaniesz odpowiedź (wbrew pozorom historycy bywają czasem bardzo zajęci!), ale jest duża szansa, że Twoje zainteresowanie przeszłością zostanie docenione i uzyskasz pomoc.

Spotkania ze świadkami historii są niepowtarzalną szansą na zetknięcie się z tematami, które znamy z podręczników i lekcji historii.

Źródło: Klaudija Miceva, Evelina Hägglund, Julia Barandun, uczestniczka projektu *In Between?*, rozmowa z Brunn Péterné, Erdősmecke, Węgry 2016, ENRS.

Jeśli frapująca Cię kwestia dotyczy przeszłości nie dawniejszej niż 70–80 lat, to jest duża szansa, że żyją jeszcze bezpośredni świadkowie. Jeśli na przykład zaniepokoiły Cię argumenty negacjonistów Holokaustu lub zbrodni komunistycznych, znajdź działającą w Twoim kraju organizację skupiającą ofiary. Spotkanie z taką osobą (w uzgodnieniu z nauczycielem zaproś ją do szkoły!) z pewnością będzie bardzo ciekawym doświadczeniem i pozwoli Ci zrozumieć więcej niż niejeden naukowy artykuł.

4.2 Odwiedź bibliotekę

Jest całkiem prawdopodobne, że biblioteka kojarzy Ci się z oldskulowym sposobem gromadzenia informacji, które zamiast w zakurzonych tomach lepiej byłoby przechowywać w pamięci serwerów. Możesz się jednak zdziwić, poznawszy biblioteki z bliska. W książkach, które nie mają cyfrowej wersji, też jest ukryta ogromna wiedza, a wbrew pozorom często łatwiej też do niej dotrzeć w formie drukowanej. Oprócz książek, biblioteki często przechowują także stare roczniki czasopism, w których można sprawdzić wiele faktów z danego okresu. A co najciekawsze – wiele bibliotek ma wykupione abonamenty do płatnych serwisów, z których nie możesz skorzystać ze swojego domowego komputera.

4.3 Skontaktuj się z archiwum

A teraz rada dla prawdziwych koneserów albo desperatów, którzy nie znaleźli potrzebnej informacji w żaden z opisanych w tym i poprzednim rozdziale sposobów. Archiwa przechowują autentyczne dokumenty (pergaminy, akta papierowe, zdjęcia, nagrania dźwiękowe i filmowe), na podstawie których historycy starają się opisać przeszłość, ustalić fakty, daty ważniejszych wydarzeń, ich przebieg itp.

W Internecie można odnaleźć dane kontaktowe praktycznie wszystkich archiwów. Aby wytypować to, które może Ci pomóc, skorzystaj ze specjalistycznych serwisów (w Polsce jest to portal www.szukajwarchiwach.gov.pl) lub poproś o pomoc Twojego nauczyciela historii. Wciąż niewiele archiwów udostępnia swoje zbiory w pełni online, ale życzliwy archiwista może wskazać Ci akta, które mogą pomóc w weryfikacji potencjalnej dezinformacji, a przy odrobinie szczęścia może sam zajrzy do dokumentów i odpowie na Twoje pytanie.

Portal [szukajwarchiwach.gov.pl](http://www.szukajwarchiwach.gov.pl) prezentuje nie tylko zeskanowane dokumenty, lecz także zdigitalizowane zbiory zdjęć. Wśród nich znajduje się m.in. fotografia wytwórni fałszywych banknotów i wyprodukowanych w niej pieniędzy skonfiskowanych przez policjantów w 1931 roku.

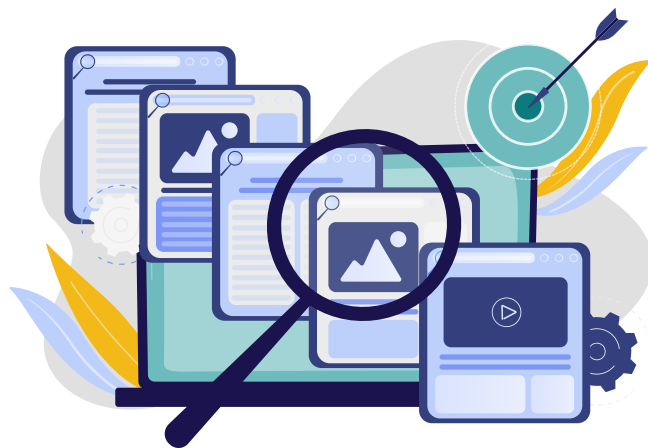
Źródło: Wytwórnia fałszywych banknotów, 1931. Zdjęcie ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego [dostęp: 18.02.2021]. Dostępne w [szukajwarchiwach.gov.pl](http://www.szukajwarchiwach.gov.pl).

5. Dobre praktyki

Kilka prostych zasad, których przestrzeganie pozwala ograniczyć rozpowszechnianie dezinformacji:

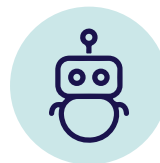
1. Nie wierz we wszystko, co przeczytasz / zobaczysz w Internecie.
2. Weryfikuj informacje, sprawdzaj wiarygodność ich autorów i miejsca publikacji.
3. Nie ufaj anonimom.
4. Nigdy nie podawaj dalej niewiarygodnych wiadomości.
5. Jeśli zdemaskowałeś dezinformację – ostrzegaj innych, zgłoś administratorowi portalu / serwisu, powiadom organizacje walczące z *fake newsami* i manipulacją w sieci (zob. rozdział 7).
6. Szukając informacji w Internecie, opieraj się na sprawdzonych, godnych zaufania źródłach.
7. Jeśli się pomylisz i podasz dalej *fake newsa*, postaraj się naprawić szkody – skasuj wpis, przeproś i wyraźnie zaznacz, że to była nieprawdziwa informacja.

6. Słowniczek ważniejszych pojęć

Bańka filtrująca (internetowa) – zjawisko będące następstwem działania algorytmów mediów społecznościowych, wyszukiwarki Google i innych serwisów, polegające na tym, że odbiorca otrzymuje treści sprofilowane na skutek wcześniejszych wyszukiwań, kliknięć, lajków itp. W ten sposób trafiają do nas nie tylko specjalnie dobrane reklamy, lecz także informacje i komentarze wraz z upływem czasu coraz bardziej zgodne z naszym światopoglądem. Odbiorcy zamykają się więc w swoich „bańkach”, do których nie docierają inne sposoby postrzegania rzeczywistości, poglądy i opinie.

Bot – algorytm (program), którego celem jest naśladowanie i/lub zastępowanie działania człowieka, zwłaszcza w powtarzalnych czynnościach. W przypadku dezinformacji stosuje się boty automatycznie publikujące wskazane treści w mediach społecznościowych lub sztucznie zwiększające zainteresowanie nimi (fałszywe wyświetlenia promujące dany materiał).

Dezinformacja – świadome działanie, polegające na przekazywaniu odbiorcom nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji, które mają ich wprowadzić w błąd i skłonić do zamierzonych przez autora dezinformacji reakcji. Wśród tych reakcji można wymienić podjęcie (lub zaniechanie) jakichś konkretnych działań, dalsze powielanie dezinformacji, zmianę zachowań lub nawet zmianę światopoglądu (przekonań politycznych, religijnych, systemu wartości). Podstawowe metody dezinformacji to rozpowszechnianie *fake newsów* oraz manipulacja prawdziwymi faktami.

Fact-checking – procedura weryfikacji informacji pojawiających się w przestrzeni publicznej (w tym także w Internecie), polegająca na ich sprawdzaniu w wiarygodnych źródłach.

Fake news – świadomie preparowane i rozpowszechniane fałszywe informacje.

Farma trolli – firma zatrudniająca osoby, które za pomocą fałszywych kont w mediach społecznościowych, na forach dyskusyjnych itp. zajmują się realizacją zleconych kampanii – promowania lub dyskredytowania określonych osób, grup, instytucji, firm i produktów. Każdy z takich pracowników używa wielu nicków, pozorując aktywność całej grupy ludzi. Działalność farm trolli polega zarówno na tworzeniu zgodnych z zamówieniem treści, jak i ich rozpowszechnianiu (w tym repostowaniu i linkowaniu).

Negacjonizm – zaprzeczanie ustalonym faktom historycznym, najczęściej odnoszące się do masowych zbrodni (Holokaust, ludobójstwo Ormian, zbrodnie komunistyczne).

Troll – pod tą nazwą wywodzącą się z nordyckiej mitologii kryją się osoby, które wykorzystują fora dyskusyjne i media społecznościowe do atakowania innych, obrażania, poniżania itp. W efekcie budzą negatywne emocje, niszczą możliwość rozmowy, a w skrajnych wypadkach wywołują u swojej ofiary konsekwencje psychiczne. Początkowo trolling był spontaniczną działalnością pojedynczych osób, dziś coraz bardziej przyjmuje charakter zorganizowany (zob. Farmy trolli), służąc m.in. rozpowszechnianiu dezinformacji.

7. Przydatne strony internetowe i publikacje online

Demagog

www.demagog.org.pl

Portal fact-checkingowy, prowadzony przez Stowarzyszenie Demagog. Jego celem jest weryfikacja prawdziwości stwierdzeń pojawiających się w przestrzeni publicznej, przede wszystkim w wypowiedziach polityków. W zakładce „Tematy” jest dział „Historia”, w którym podano kilkanaście przykładów *fake newsów* i manipulacji odnoszących się do przeszłości. Stowarzyszenie prowadzi także szkolenia dla uczniów i nauczycieli, ucząc zasad weryfikacji informacji.

Stowarzyszenie Demagog to pierwsza w Polsce organizacja fact-checkingowa.

Źródło: strona portalu Demagog: demagog.org.pl/tematy/historia [dostęp: 18.02.2021]

EU vs. DiSiNFO

www.euvsdisinfo.eu/disinformation-cases

Strona prowadzona przez Europejską Służbę Działań Zewnętrznych, początkowo skupiająca się na działaniach dezinformacyjnych Rosji, obecnie rozszerzona także na pochodzące z różnych źródeł materiały dezinformacyjne dotyczące

regionu Bałkanów Zachodnich. Zawiera bazę danych, w której zgromadzono informacje o ponad 10 tysiącach przypadków takich działań, w tym ponad stu dotyczących historii, przede wszystkim okresu II wojny światowej.

Fact Check Explorer

www.toolbox.google.com/factcheck/explorer

Narzędzie stworzone przez firmę Google we współpracy z grupą organizacji fact-checkingowych i redakcji dużych gazet, podające ogólną ocenę stwierdzeń pojawiających się w wypowiedziach polityków, memach, artykułach itp. Podaje ogólnikową ocenę typu: prawda/fałsz/częściowa prawda/manipulacja/legenda, a także odsyła do szerszej analizy na stronie partnera. Zawiera stosunkowo niewiele odniesień do historii.

Fake History Hunter

www.fakehistoryhunter.wordpress.com

Blog prowadzony przez anonimowego historyka analizującego fałszywe informacje o przeszłości krążące w Internecie, przede wszystkim zmanipulowane zdjęcia.

Podczas II wojny światowej żołnierze z 2 Korpusu Polskiego kupili w Iranie młodego niedźwiadka brunatnego i nadali mu imię Wojtek. Przez kolejne trzy lata niedźwiędź towarzyszył polskim żołnierzom. Wziął udział m.in. w bitwie o Monte Cassino. Nadano mu nawet stopień kaprała. Mimo że Wojtek należał do polskiej jednostki walczącej po stronie aliantów, w mediach społecznościowych pojawiły się sfalszowane zdjęcia sugerujące, że walczył po stronie armii niemieckiej.

Źródło: NOT Wojtek the WW2 bear soldier, 06.12.2020 [dostęp: 17.02.2021]. Dostępne w Fake History Hunter.

Full Fact

www.fullfact.org

Jeden z największych portali fact-checkingowych; przez wyszukiwarkę można odnaleźć informacje o weryfikacji wybranych stwierdzeń odnoszących się do historii.

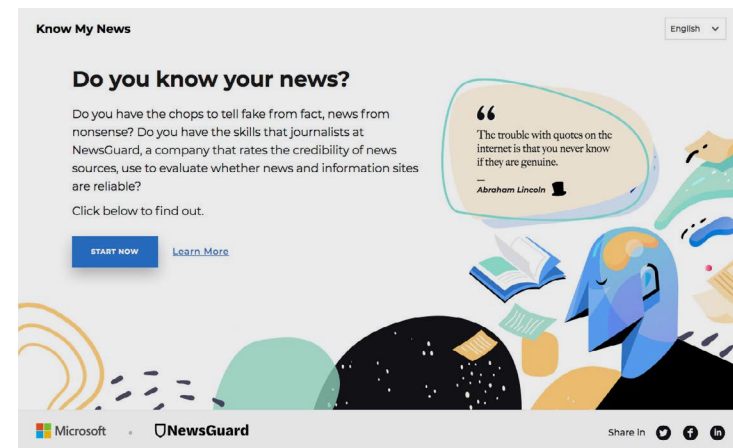
News Guard

www.newsguardtech.com

Wtyczka możliwa do zainstalowania w niektórych przeglądarkach. Pokazuje wiarygodność źródeł informacji, istnieje także możliwość zgłoszenia portalu (lub innego źródła) do oceny, jeśli wcześniej nie był on sklasyfikowany.

Stworzony przez portal News Guard we współpracy z firmą Microsoft quiz sprawdzający umiejętność oceny wiarygodności źródeł informacji jest dostępny na stronie knowmynews.com.

Źródło: Do you know your news? [dostęp: 18.02.2021]. Dostępne w Know My News

Snopes

www.snopes.com

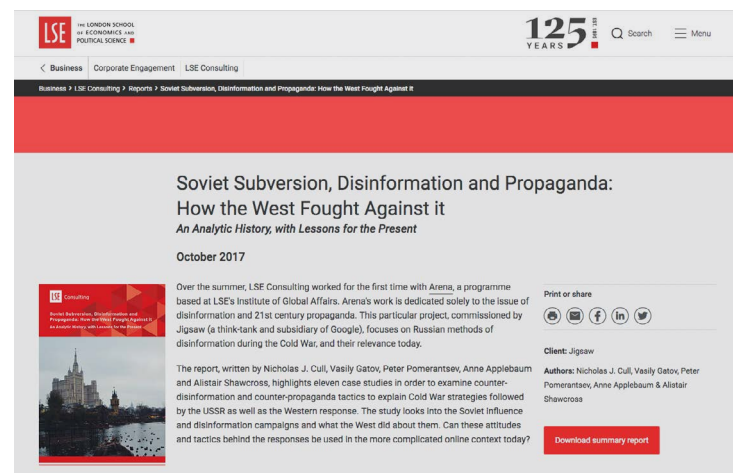
Pierwszy i największy portal fact-checkingowy, w sekcji „Archives” zawiera zakładkę poświęconą weryfikacji krążących w sieci informacji na temat historii.

N.J. Cull, V. Gatov, P. Pomerantsev, A. Applebaum and A. Shawcross, *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda. How the West Fought Against it. An Analytic History, with Lessons for the Present, Final Report*
www.lse.ac.uk/business-and-consultancy/consulting/consulting-reports/soviet-subversion-disinformation-and-propaganda-how-the-west-fought-against-it

Przygotowany przez Institute of Global Affairs z London School of Economics and Political Science raport poświęcony sowieckiej dezinformacji z okresu zimnej wojny i metodom jej przeciwdziałania przez Zachód. Nie ogranicza się do opisu historii, lecz w każdym omówionym przypadku proponuje wskazówki dla dzisiejszej walki z dezinformacją.

Raport *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought Against it* przedstawia rosyjskie metody dezinformacji stosowane podczas zimnej wojny i ich znaczenie dzisiaj.

Źródło: Cull, Nicholas J., Gatov, Vasily, Pomerantsev, Peter, Applebaum, Anne & Shawcross, Alistair. *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought Against it. An Analytic History, with Lessons for the Present* [dostęp 17.02.2021]. Dostępne w LSE Consulting.

Quote Investigator
www.quoteinvestigator.com

Portal weryfikujący popularne cytaty, często niewłaściwie przypisywane konkretnym osobom lub krążące w zmienionej w stosunku do oryginału wersji.

Po ogłoszeniu wyników wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. w polskich mediach społecznościowych pojawiła się mapka z opisem, który sugerował związek między występowaniem przemocy domowej i alkoholizmu a oddaniem głosu na Prawo i Sprawiedliwość. Dzięki zastosowaniu odwrotnego wyszukiwania obrazem (*reverse image search*) zespół portalu Konkret24 udowodnił, że oryginalnie mapka służyła za ilustrację wyniku wyborów, a związek z przemocą domową i alkoholizmem był wymysłem autora podpisu.

Źródło: Głowacka, Dorota, Obem, Anna, Szumańska, Małgorzata, *Stop dezinformacji. Przewodnik dla dziennikarzy i redakcji* [dostęp: 18.02.2021]. Dostępne w Panoptykon.

Stop dezinformacji. Przewodnik dla dziennikarzy i redakcji
www.panoptykon.org/stop-dezinformacji-przewodnik

Dostępny w języku polskim i angielskim przewodnik, w przystępny sposób przybliżający zasady nie tylko weryfikacji informacji w Internecie, lecz także tworzenia wiarygodnych treści. Przeznaczony jest dla dziennikarzy, ale wiele zawartych w nim rad przyda się każdemu. Przygotowany został przez Fundację Panoptykon przy wsparciu Fundacji Reporterów.

Sztuka szukania
www.sztukaszukania.pl

Blog prowadzony przez Martę Dzienkiewicz, poświęcony infobrokerstwu, czyli metodom wyszukiwania informacji. Wiele podpowiadanych przez autorkę sposobów poszukiwania danych w Internecie jest bardzo przydatnych przy weryfikowaniu potencjalnej dezinformacji.

**C. Silverman (red.), Verification Handbook
For Disinformation and Media Manipulation**

<https://datajournalism.com/read/handbook/verification-3>

Publikacja przygotowana przez European Journalism Centre, przeznaczona dla dziennikarzy, jednakże opisane w niej metody weryfikacji mogą być wykorzystane przez każdego. Zawiera wiele pouczających przykładów zdemaskowania dezinformacji.

Podręcznik *Verification Handbook For Disinformation And Media Manipulation* czerpie z wiedzy i doświadczenia najlepszych dziennikarzy i badaczy, aby dostarczyć wskazówek na temat rozpoznawania różnych form dezinformacji i manipulacji medialnej.

Źródło: Silverman, Craig (red.). *Verification Handbook For Disinformation And Media Manipulation* [dostęp: 17.02.2021]. Dostępne w [Data Journalism](https://datajournalism.com).

Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes, Warszawa 2019
www.cyberpolicy.nask.pl/raport-zjawisko-dezinformacji-w-dobie-rewolucji-cyfrowej-panstwo-spoleczenstwo-polityka-biznes

Raport przygotowany przez NASK (Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – Państwowy Instytut Badawczy) we współpracy z innymi instytucjami, opisuje podstawowe cechy dezinformacji, a także metody jej przeciwdziałania podejmowane przez instytucje państwowe.

Autor Dr Łukasz Kamiński

Redakcja Anna Kaniewska

Współpraca Beata Drzazga, Maria Naimska, Antoni Zakrzewski

Konsultacja naukowa Prof. Jan Rydel

Projekt graficzny Magdalena Heliasz

ISBN: 978-83-942078-9-2

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury,
Dziedzictwa Narodowego i Sportu

© Instytut Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność, 2021.
Publikację można pobrać i wydrukować w niezmienionej formie (podając źródło) jedynie w celach edukacyjnych i niekomercyjnych: <https://hi-storylessons.eu>

Organizator

**European Network
Remembrance and Solidarity**
since 2005

Instytucje finansujące ENRS

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu

Minister of State
for Culture and the Media

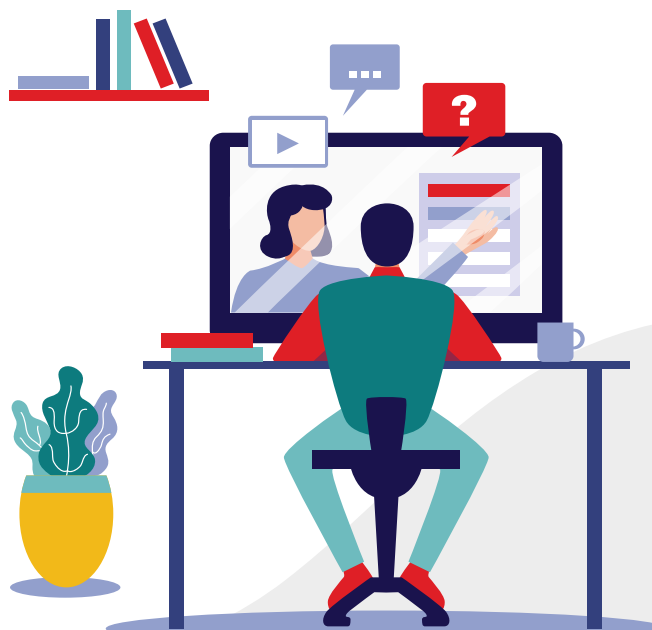
MINISTRY
OF HUMAN CAPACITIES

MINISTRY
OF CULTURE
OF THE SLOVAK REPUBLIC

MINISTRY OF CULTURE

Czym są „wojny pamięci”?

**Jak odróżnić prawdę o przeszłości
od historycznych *fake news*?**

Jak nie dać się zmanipulować?

Z naszym poradnikiem nie
musisz być profesorem historii,
żeby rozpoznać *fake news*
albo manipulacje odnoszące
się do przeszłości! Powiedz nie
dezinformacji!

Zapraszamy na stronę:

hi-storylessons.eu/nie-dla-dezinformacji

/enrs.eu

/enrs_eu

/enrs_eu